

ERFGOED BRUSSEL

N°010

LENTE 2014

DOSSIER JEAN-BAPTISTE DEWIN

VARIA

Penitentiair erfgoed

Evolutie van de bebouwing in het *Îlot Sacré*

EEN PUBLICATIE VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

DEWIN : KWETSBAAR ERFGOED...

CARLO R. CHAPPELLE
ASSISTENT AAN DE FACULTEIT
ARCHITECTUUR LA CAMBRE-HORTA,
UNIVERSITÉ LIBRE DE BRUXELLES

Villa gebouwd in 1907, Hamoirlaan 41,
Ukkel (*L'Émulation*, 1908, pl. LVII © AAM).

ENKELE MAANDEN GELEDEN KON DE SLOOP VAN DE KLINIEK VAN DOKTER VERHOOGEN in de Maria-Theresiastraat in Sint-Joost-ten Node op de valreep worden vermeden. Met een korte terugblik op het verdwenen patrimonium van Jean-Baptiste Dewin willen we hier de aandacht vestigen op de kwetsbaarheid van het oeuvre van deze architect. Als eerste stap op de weg naar bescherming moeten zowel zijn ziekenhuizen als zijn woningen onder de publieke aandacht gebracht worden via sensibiliseringsacties.

Van Dewins omvangrijke oeuvre bleef een relatief groot aantal gebouwen bewaard. Het merendeel daarvan bevond zich tot voor kort in goede staat. Naast het indrukwekkende gemeentehuis van Vorst, dat thans wordt gerestaureerd, vinden we op de lijst ook meerdere woningen en enkele herenhuizen die tot nu toe vrijwel intact zijn gebleven. In sommige gevallen bleef ook het meubilair bewaard dat door de architect zelf en de firma *Kunstwerkstede Gebroeders De Coene* uit Kortrijk werd ontworpen.

Al het voorgaande gold tot in 2005 ook voor de eigen woning van de architect in de Molièrelaan 151 in Vorst. Het huis had schade opgelopen maar is intussen hersteld. In dezelfde laan, op het grondgebied van Elsene, bevinden zich op de nummers 269-271 twee door de architect ontworpen aanpalende huizen. Het zijn belangrijke gebouwen die elk op hun manier een perfecte illustratie vormen van het architecturale vocabularium dat Dewin tijdens zijn tweede periode hanteerde.

De gevels van meerdere andere van zijn gebouwen zijn opmerkelijk goed bewaard gebleven. We citeren er enkele van: het nr. 33 in de Meyerbeerstraat in Vorst (afb. 1a en

1b), de nrs. 86 - 88 in de Jubelfeestlaan en 3-5 in de Hollevoetstraat in Sint-Jans-Molenbeek (afb. 2a en 2b) en ook de uitzonderlijke oogheelkundige kliniek (1912) in de Veeartsenstraat in Anderlecht (afb. 3).

Het feit dat zoveel gebouwen van Dewin de tand des tijds hebben overleefd is te verklaren door hun fundamentele kwaliteiten: ze zijn immers niet alleen mooi en comfortabel, ze getuigen ook van harmonie, eenvoud en esthetisch evenwicht. Bovendien bleef een aantal van deze huizen meerdere generaties lang in handen van dezelfde families, die er een sentimentele band mee ontwikkelden en ze met het nodige respect onderhielden. Dankzij hun zorg zijn deze woningen vrijwel intact gebleven.

Andere huizen van Dewin hadden het geluk dat ze erg gegeerd goed bleken in een cirkel van kenners –kopers op zoek naar vastgoed dat perfect bij hun eigen smaak paste. Dat geldt bijvoorbeeld voor het huis op de Laroussesquare nr. 12 in Elsene. Het werd in 1913 gebouwd en is nu voorbeeldig gerenoveerd. De gevel en een groot deel van het interieur zijn tot in de kleinste details zorgvuldig gerestaureerd.

Toen ik ongeveer zeven jaar geleden het oeuvre van Jean-Baptiste Dewin¹ begon te bestuderen, leek het ondenkbaar dat zijn gebouwen zo snel bedreigd zouden worden. Jammer genoeg zijn de tijden vandaag minder gunstig –vooral wat zijn woningen betreft.

Afb. 1a

Woning,
Meyerbeerstraat 33, Vorst,
1922 (A. de Ville de Goyet,
2014 © GOB).

DE 'ESSENTIE' BEWAREN

Het was evident en zelfs onvermijdelijk dat Dewins ziekenhuisgebouwen als eersten zouden verbouwd worden. Na zowat een eeuw waren hun operationele delen immers verouderd. Bij al die verbouwingen werden tot nu toe vrijwel alle met mozaïeken versierde gevels, deuren en vensters – voor zover deze nog voorzien waren van glas-in-loodramen – zorgvuldig gerestaureerd. Dat gold meestal ook voor de mooie, kenmerkende daken, die haast een signatuur van Dewin vormen.

Er werd meestal ook heel wat aandacht besteed aan het bewaren van portieken en inkomhallen van deze oude ziekenhuizen, met hun koperen en messing leuning, hun smeedijzer, hun met mozaïek ingelegde granitvloeren, hun marmer en natuurlijk hun glas-in-loodramen. Twee interessante voorbeelden van dit streven om het essentiële te be-

waren zijn niet ver van elkaar te vinden in de gemeente Etterbeek: het *Institut ophthalmologique du docteur Coppez*, op de Tervurenlaan nr. 68 (1912) (afb. 4), en de *École dentaire belge* op de Etterbeeksesteenweg nr. 166 (1913). Op dat vlak is de renovatie van de voormalige kliniek van dokter Depage (1903) op het Georges Brugmannplein 29 in Elsene – het huidige Instituut van het Belgische Rode Kruis – minder geslaagd.

ENKELE VERDWENEN GEBOUWEN

Een aantal van de mooiste gebouwen van Dewin werd al lang geleden gesloopt. Zo valt op de Brugmannlaan nr. 523 in Ukkel de afbraak te betreuren van een van de mooiste herenhuisen van de architect. Hij ontwierp het in 1908 voor een bevriende arts, Georges Marlow. De woning was een mooi voorbeeld uit Dewins vroege periode. Omtrent de sloopdatum heerst

er enige onzekerheid. Wat rest, zijn een foto en enkele plannen die in 1914 in *L'Émulation* werden gepubliceerd (afb. 5a en 5b). Uit deze documenten blijkt dat het ontwerp op een schitterende en intelligente manier was uitgewerkt. De details van de geveldecoratie en het ijzerwerk zijn in geen enkel ander ontwerp van Dewin terug te vinden.

Van een ander bijzonder imposant herenhuis op de Molièrelaan nr. 113-115 in Vorst van 1925 (dus uit dezelfde periode als het huis in de Meyerbeerstraat nr. 33, dat drie jaar eerder werd voltooid), zijn eveneens slechts enkele documenten overgebleven. Het huis werd begin jaren 1960 gesloopt, zonder dat iemand zich daar druk om maakte. Een foto die in het bouwjaar werd gepubliceerd in *L'Émulation* (afb. 6) toont ons hoezeer deze woning alle kwaliteiten in zich verenigde die kenmerkend waren voor het gerijpte werk van de architect.

Afb. 1b

Meyerbeerstraat 33, Vorst. Detail (A. de Ville de Goyet, 2014 © GOB).

Afb. 2a

Woningen, Hollevoetstraat 3-5, Sint-Jans-Molenbeek, 1929 (A. de Ville de Goyet, 2013 © GOB).

Afb. 2b

Hollevoetstraat 3-5, Sint-Jans-Molenbeek. Detail van het portaal (A. de Ville de Goyet, 2013 © GOB).

Afb. 3

Institut ophtalmologique, Veeartsenstraat 23, Anderlecht, 1912. Detail (A. de Ville de Goyet, 2014 © GOB).

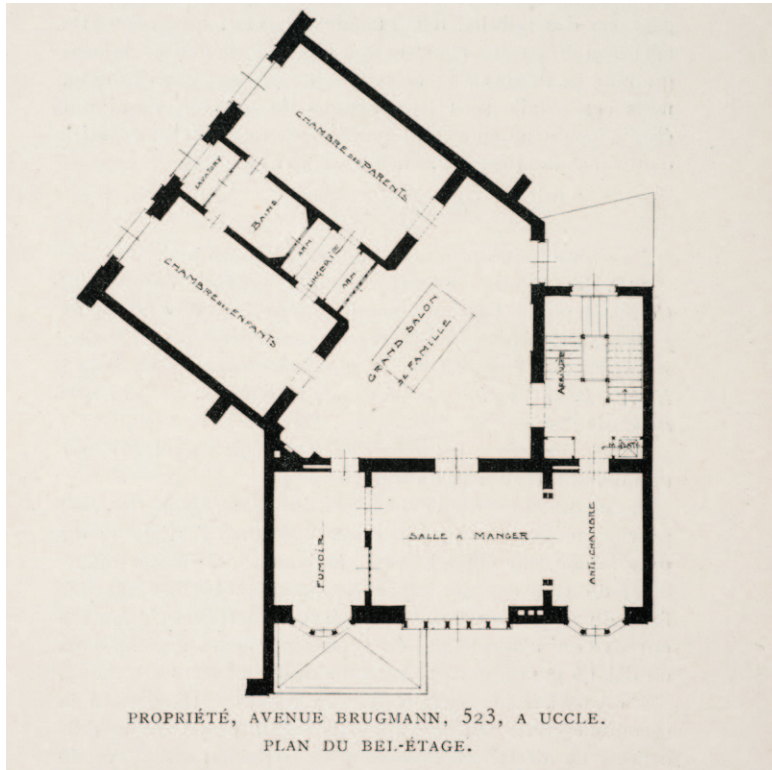
Afb. 4

Voormalige kliniek van dokter Coppez, Tervurenlaan 68-70, Etterbeek, 1912. Detail (A. de Ville de Goyet, 2014 © GOB).

Afb. 5a

Herenhuis, Brugmannlaan 523, Ukkel, 1908, gesloopt [*L'Émulation*, 1914, pl. XXII, © DCBSO].

Afb. 5b

Plan van het gebouw, voormalig Brugmannlaan 523, Ukkel (*L'Émulation*, 1914, p. 32 © DCBSO).

Afb. 6

Herenhuis, Molièrelaan 113-115, Elsene, 1927, gesloopt (© AAM).

Afb. 7a

Woningen, Brugmannlaan 408-410, Ukkel, 1907 (links) en 1906 (recht), oude foto (© AAM).

Afb. 7b

Woningen, Brugmannlaan 408-410, Ukkel. Huidige toestand [A. de Ville de Goyet, 2014 © GOB].

Op de Brugmannlaan bevinden zich eveneens een herenhuis en twee burgerwoningen. Deze opmerkelijke woningen werden jammer genoeg verminkt door het aanbrengen van hedendaagse vensterramen² (afb. 7a en 7b).

Andere renovatiegevallen zijn in hun ambiguïteit nog bedroevender. Dat geldt voor het uitzonderlijke herenhuis dat Dewin in 1910 bouwde op nr. 172 in de Molièrelaan te Elsene. In de jaren 1990 wilden de eigenaars het gebouw aanpassen om aan de 'eigentijdse noden' te voldoen. Onder het mom van bouwvalligheid werden grondige verbouwingswerken uitgevoerd –hoewel het gebouw nog in perfecte staat verkeerde. Dat blijkt overduidelijk uit een fotoreportage van 1989³, waarop het bijzonder goed bewaarde interieur te zien is (afb. 8a en 8b). Alles was er nog intact: de onberispelijke vloeren, het marmer van de inkomhal, het geboende parket op de verdiepingen en het oor-

spronkelijke meubilair uit 1910 van de firma Kunstwerkstede Gebroeders De Coene. Alles baadde in het door de glas-in-loodramen gefilterde licht. Van dit opmerkelijke herenhuis bleven enkel de gevel met mozaïekdecor, het dak en de grote inkomhal met monumentale trap bewaard.

VERIJDELDE AFBRAAK

Enkele jaren geleden werd de villa uit 1907 in de Hamoiriaan nr. 41 in Ukkel (afb. 9) met de sloop bedreigd. Dit geval is zowel exemplarisch als veront-rustend. Het betreft een van de zeld-zame villa's die Dewin bouwde, en de enige in Brussel. Kort na de vol-tooiing, vond *L'Émulation* het de moeite om er aandacht aan te besteden. De villa bleef bijna een eeuw on-aangeroerd. In 2001 dreigde de sloop. De woning moest plaats maken voor een nieuw vastgoedproject. Toen de verantwoordelijke architect het bericht kreeg dat er van slopen geen

sprake kon zijn, antwoordde hij –zijn woorden werden in de pers overge-nomen–: *"Il y a quelques semaines à peine, personne encore n'avait dit que cette maison était belle."*⁴

Onlangs nog dreigde hetzelfde lot voor het voormalig *Institut chirurgical du docteur Verhoogen* in de Maria-Theresiastraat in Sint-Joost-ten-Node, een van de oudste en merk-waardigste gebouwen van Dewin in onze hoofdstad⁵. Later werd dit de *Clinique orthopédique du docteur Sæur* en in de jaren 1960-1970 werd het gebouw gebruikt als rust- en verzorgingstehuis en herstellingsoord onder de naam *Home La Charmille*. Later belandde het gebouw in handen van een huisjesmelker, die de kamers verhuurde aan mensen met een laag inkomen⁶. Toen een internationale hotelketen in het kader van een stedenbouwkundige aanvraag voor de bouw van een hotel voorstelde de kliniek en het mooie oorspronkelijk deel in cottagestijl af

te breken, gingen de verenigingen en de Directie van Monumenten en Landschappen dwarsliggen. Het gebouwencomplex is daarmee voor het voetlicht gebracht en een beschermingsdossier ligt nu ter studie⁷.

Vertaald uit het Frans

Afb. 8a en 8b

De verdwenen interieurs van het herenhuis, Molièrelaan 172, Elsene, 1910 (fotoreportage Sylvie Desauw, 1989 © AAM).

Afb. 9

Villa, Hamoirlaan 41, Ukkel, 1907, grondig verbouwd in 2001 (© GOB).

NOTEN

1. CHAPELLE, C.R., *Quelques notes concernant la maison personnelle de l'architecte Jean-Baptiste Dewin (1873-1948), 151 avenue Molière, à Bruxelles, Bruxelles, 2007.*
2. Het gaat om twee aanpalende huizen op de nrs. 408-410, respectievelijk gebouwd in 1907 en 1906 (*L'Émulation*, 1914, p. 32 en pl. XXI), en een herenhuis van 1910, dat zich verderop bevindt aan de overkant van de laan op nr. 519 (*L'Émulation*, 1914, p. 32 en pl. XXI). Alle drie werden ze destijds in *L'Émulation* gepubliceerd.
3. Fotoreportage van 1989 door Sylvie Desauw, fotografe in Brussel. Enkele afdrukken en contactstroken worden bewaard in de AAM, farde Dewin 'Hôtel de maître 172 av. Molière'. Een van de kleurenfoto's werd datzelfde jaar op het achterplat afgedrukt van het nr. 39 van het tijdschrift van de AAM. Enkele van deze foto's waren te zien op de tentoonstelling 'L'Art Déco à Bruxelles' (1996).
4. http://archives.lesoir.be/une-villa-de-1907-menacee-de-demolition-a-ucclle_t-20010626-Z0KM4E.html
5. Zie het artikel van Muriel Muret in dit nummer.
6. Het gebruik van het huis als illegale woning voor onbemiddelden, haalde de pers. Zie onder andere: BERNAR, G., 'Marchand de sommeil à grande échelle - Saint-Josse. - L'ex-hospice de la rue Marie-Thérèse loge illégalement des dizaines de démunis. La commune était au courant. De longue date...', *La Libre*, 22 april 2011. - ROBERT, Fr., 'Saint-Josse. Des logements insalubres rue Marie-Thérèse. - L'affaire passe au tribunal ce 11 mai', *Le Soir*, 23 april 2011. - 'À vendre : 100 cages à poules insalubres', *DH*, 27 november 2012.
7. <http://petitionspatrimoine.blogspot.be/2013/05/jusquau-6-mai-est-lenquete-publique-une.html/>

Dewin: fragile heritage

This brief mention of 'disappeared Dewin' evokes the fragility of his work that has, strangely enough, survived in relatively large quantities and, until recently, in good condition. This is largely explained by the fundamental qualities that emerge such as their beauty, as well as their harmony, simplicity, aesthetic balance and comfort; qualities that were able to gain their owners' respect and affection or seduce the enlightened amateurs that coveted them. But while we devoted ourselves to preserving the essential of Dewin's creations for a considerable period, over time they found themselves threatened, altered and even destroyed. Whether they represent hospital architecture or a private home, bringing these buildings out of the shadows by increasing awareness and mobilising citizens is a first step towards protecting them.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basyn, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Murielle Leseque,
Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen
en Anne-Sophie Walazyc.

EINDREDACTIE IN HET NEDERLANDS

Paula Dumont

EINDREDACTIE IN HET FRANS

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Leseque

COORDINATIE VAN ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE VAN HET DOSSIER

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE

MEDEWERKING

Aurélie Autenne, Bernard Baines,
Carlo R. Chapelle, Paula Cordeiro,
Françoise Cordier, Stéphane Demeter,
Isabelle De Pange, Marianne De Wil,
Paula Dumont, Stéphane Duquenne,
Oda Goossens, Michèle Kreutz,
Catherine Leclercq, Harry Lelièvre,
Hubert Lionnez, Francis Metzger,
Muriel Muret, Cecilia Paredes,
Annick Schwaiger, Brigitte Vander
Bruggen, Tom Verhofdstadt en
Anne-Sophie Walazyc.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels en Erik Tack.

NALEZING

Linda Evens, Suzanne Gillijns, Ludo Gobin,
Wim Kenis, Reinout Labberton, Harry
Lelièvre, Koenraad Raeymaekers,
Stephan Van Bellingen, Tom Verhofdstadt
en de leden van het redactiecomité.

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

Dereume printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen.
bpeb@gob.irisnet.be

BEDANKINGEN

Philippe Chartier, Guy Conde Reis,
Julie Coppens, Philippe de Gobert,
Georges de Kinder,
Alfred de Ville de Goyet, Alice Gérard,
Wim Kenis, Reinout Labberton,
Marie-Françoise Plissart, Jeanne Rouxhet,
De heer en mevrouw Rudischhauser,
Marcel Vanhulst en Tom Verhofdstadt.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal
van Brussel Stedelijke Ontwikkeling,
Brussels Hoofdstedelijk Gewest – Directie
Monumenten en Landschappen, CNN –
Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle
rechten voor het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM – Archives d'Architecture Moderne
ARA – Algemeen Rijksarchief
ASB – Archieven van de Stad Brussel
CHESB – Cel Historisch Erfgoed
van de Stad Brussel
DCBSO – Documentatiecentrum van
Brussel Stedelijke Ontwikkeling
GOB – Gewestelijke Overheidsdienst
Brussel
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
SB – Stad Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2014/6860/009

Cette revue paraît également en Français
sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.